شیخ انصاری نیز نمی‌پذیرند که «وشم» مطلقاً از صغریات تدلیس باشد. ایشان می‌نویسد:

«لکن الإنصاف، أنّ کون ذلک تدلیساً مشکل، بل ممنوع، بل هو تزیین للمرأة من حیث خلط البیاض بالخضرة، فهو تزیین، لا موهِم لما لیس فی البدن واقعاً من البیاض و الصفاء. نعم، مثل نقش الأیدی و الأرجل بالسواد یمکن أن یکون الغالب فیه إرادة إیهام بیاض البدن و صفائه. و مثله الخط الأسود فوق الحاجبین، أو وصل الحاجبین بالسواد لتوهّم طولهما و تقوّسهما.»[1]

در مقابل مرحوم کاشف الغطاء، مطلق تزیین زن برای همسرش و مرد برای همسرش را مستحب بر می‌شمارد و از جمله آنها خالکوبی بدن را ذکر می‌کند و ادلّه ناهیه را یا حمل بر کراهت کرده یا طرح می‌کند و یا حمل می‌کند بر صورتی که زن در مقام تدلیس باشد و یا در صورتی که این خالکوبی برای اجانب باشد. ایشان می‌نویسد روایات ناهیه نمی‌تواند اصل اباحه را خدشه‌دار کند و اذن در تزیین را برطرف کند در حالیکه تزیین عقلاً و شرعاً مستحب است.

«و یستحبّ تزیّن الرجال للنساء من الأزواج دواماً أو متعة و ربّما لحقت الإماء، و تزیین النساء للرجال بأنواع الزینة: منها: وصل الشعر و وشر الأسنان، و وشم الأبدان، و ما ورد ممّا ینافیها مُطرح، أو محمول علی الکراهة أو للأجانب أو للتدلیس، إذ مثل هذه الروایة لا قابلیّة لها فی قطع أصل الإباحة، و الإذن بالتزیین مع استحبابه عقلا و شرعاً.»[2]

مرحوم کاشف الغطاء همچنین در ضمن محرمات احرام، در کنار سایر تزیین‌ها از «وشم» یاد کرده است که می‌تواند مشعر به این باشد که این عمل فی نفسه حلال است.[3]

«الثالث و العشرون: الحناء للزینة فی الکفّین، و الرأس، و القدمین، و یُلحق بها جمیع ما یتزیّن به إذ لا خصوصیّة لها من حمرة أو کتم أو خطاط أو وشم أو نحوها.»[4]

---

۱. *کتاب المکاسب (للشیخ الأنصاری، ط - الحدیثة)*، ج۱، ص۱۷۰

۲. *کشف الغطاء عن مبهمات الشریعة الغراء* (ط - الحدیثة)؛ ج۲، ص۴۲۱

۳. *کشف الغطاء*، ج۴، ص۵۷۵

۴. *همان*، ج۴، ص۵۷۵

ادله تحریم یا کراهت

۱) روایت نبوی:

«وَ فِی مَعَانِی الْأَخْبَارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْهَیْثَمِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی عَنْ زَکَرِیَّا عَنْ بَکْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِیبٍ عَنْ تَمِیمِ بْنِ بُهْلُولٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ غُرَابٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ص النَّامِصَةَ وَ الْمُنْتَمِصَةَ- وَ الْوَاشِرَةَ وَ الْمُوتَشِرَةَ- وَ الْوَاصِلَةَ وَ الْمُسْتَوْصِلَةَ- وَ الْوَاشِمَةَ وَ الْمُسْتَوْشِمَةَ.

قَالَ الصَّدُوقُ قَالَ عَلِیُّ بْنُ غُرَابٍ النَّامِصَةُ الَّتِی تَنْتِفُ الشَّعْرَ وَ الْمُنْتَمِصَةُ الَّتِی یُفْعَلُ ذَلِکَ بِهَا وَ الْوَاشِرَةُ الَّتِی تَشِرُ أَسْنَانَ الْمَرْأَةِ وَ تُفَلِّجُهَا وَ تُحَدِّدُهَا وَ الْمُوتَشِرَةُ الَّتِی یُفْعَلُ ذَلِکَ بِهَا وَ الْوَاصِلَةُ الَّتِی تَصِلُ شَعْرَ الْمَرْأَةِ بِشَعْرِ امْرَأَةٍ غَیْرِهَا وَ الْمُسْتَوْصِلَةُ الَّتِی یُفْعَلُ ذَلِکَ بِهَا وَ الْوَاشِمَةُ الَّتِی تَشِمُ وَشْماً فِی یَدِ الْمَرْأَةِ وَ فِی شَیْءٍ مِنْ بَدَنِهَا وَ هُوَ أَنْ تَغْرِزَ یَدَیْهَا أَوْ ظَهْرَ کَفِّهَا أَوْ شَیْئاً مِنْ بَدَنِهَا بِإِبْرَةٍ حَتَّی یُؤَثِّرَ فِیهِ ثُمَّ تَحْشُوَهُ بِالْکُحْلِ أَوْ بِالنُّورَةِ فَتَخْضَرَّ وَ الْمُسْتَوْشِمَةُ الَّتِی یُفْعَلُ ذَلِکَ بِهَا.»[۱]

مرحوم مجلسی این روایت را دال بر تحریم گرفته است و می‌نویسد:

«و یدل علی تحریم هذه الأفعال، قال فی النهایة:" لعن الله الواشمة و المستوشمة" و یروی الموتشمة، الوشم: أن یغرز الجلد بإبرة ثم یحشی بکحل أو نیل فیزرق أثره أو یخضر، و قد و شمت تشم وشما فهی واشمة، و المستوشمة و الموتشمة: التی یفعل بها ذلک.»[۲]

درباره این روایت سابقاً بحث کردیم و گفتیم **اولاً**: سند روایت مشتمل بر روات مجهول است چراکه احمد بن یحیی، بکر بن عبدالله و پدرش و هم‌چنین علی بن غراب توثیق روشنی ندارند[۳] **وثانیاً**: تفسیر علی بن غراب از این عناوین مربوط به خود اوست و به امام مستند نشده است **وثالثاً**: روایت حمل بر صورتی می‌شود که زن در مقام تدلیس باشد .(به خصوص باتوجه به توجیه روایت سعد اسکاف که روایت نبوی را از ظاهرش باز گردانده بود.) توجه شود که در معانی الاخبار علاوه بر روایت سعد اسکاف که «واصله» را به معنی زنا دانسته است، روایت دیگری هم دارای همین مضمون است:

۱. *وسائل الشیعة*، ج۱۷، ص۱۳۳

۲. *مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول*، ج۲۰، ص۴۱۱

۳. ن ک: *درسنامه امسال*، ص۲۲.

«حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ هِشَامٍ الْمُكَتِّبُ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ زِيَادٍ الْكَرْخِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ص الْوَاصِلَةَ وَ الْمُسْتَوْصِلَةَ يَعْنِي الزَّانِيَةَ وَ الْقَوَّادَةَ»[1]

۲) روایت عبدالله بن سنان:

«مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص الْوَاشِمَةُ وَ الْمُوتَشِمَةُ وَ النَّاجِشُ وَ الْمَنْجُوشُ- مَلْعُونُونَ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ ص.»[2]

مرحوم صاحب وسائل در ذیل این روایت می‌نویسد:

«وَ قَدْ تَقَدَّمَ فِي حَدِيثِ وَصْلِ الشَّعْرِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ: لَا بَأْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ بِمَا تَزَيَّنَتْ بِهِ لِزَوْجِهَا.»[3]

سند روایت با توجه به محمد بن سنان به سبب غلو مورد مناقشه قرار گرفته است ولی ما سابقاً وی را توثیق کردیم. مرحوم مامقانی درباره او می‌نویسد:

«فهم متسالمون على كونه من الشيوخ و كونه ثقة لو لا الغلوّ، و قد بيّنا مرارا عديدة أنّه لا وثوق لنا برميهم رجلا بالغلوّ لأنّ ما هو الآن من الضرورى عند الشيعة فى مراتب الأئمة عليهم السّلام كان يومئذ غلوّا، حتّى إنّ مثل الصدوق «ره» عدّ نفى السّهو عنهم عليهم السّلام غلوّا مع أنّ نفى السّهو عنهم اليوم من ضروريات مذهبنا.»[4]

---

۱. *معانی الأخبار*، (باب معنی آخر للواصلة و المستوصلة) ص۲۵۰.

۲. *وسائل الشیعة*، ج۲۰، ص۲۳۹.

۳. *همان*.

۴. تنقیح المقال، ج۳، ص۱۲۵.